اصول و مبانی معاصرسازی

معماری معاصر در بافت های کهن، ارزشمند و تاریخی

(چاپ دوم با اصلاحات و اضافات)

نگارنده

دکتر محمدجواد مهدوی‌نژاد

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس

تهیه و تنظیم

مهندس معین آقایی‌مهر

۱۳۹۹

سرشناسه: مهدوی‌نژاد، محمدجواد، ۱۳۵٦ - Mohammadjavad Mahdavinejad,
عنوان و نام پدیدآور: اصول و مبانی معاصرسازی: معماری معاصر در بافت‌های کهن، ارزشمند و تاریخی(چاپ دوم با اصلاحات و اضافات)/
نگارنده محمدجواد مهدوی‌نژاد؛ تهیه و تنظیم معین آقایی‌مهر؛ ویراستار ادبی و فنی زهرا نایع.
وضعیت ویراست: ویراست۲. مشخصات نشر: تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۵٦ ص.: مصور(رنگی)، جدول. فروست: دانشگاه تربیت مدرس؛ شماره انتشار ۲٦٦.
شابک: 978-622-703413-4 وضعیت فهرست نویسی: فیپا یادداشت: چاپ دوم.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۹۷ – ۳۱۲. یادداشت: نمایه.
عنوان دیگر: معماری معاصر در بافت‌های کهن، ارزشمند و تاریخی(چاپ دوم با اصلاحات و اضافات).
موضوع: نوسازی شهری Urban renewal موضوع: معماری Architecture
موضوع: شهرسازی City planning موضوع: عمران شهری Community development, Urban
موضوع: نوسازی شهری – ایران Urban renewal -- Iran
شناسه افزوده: آقایی‌مهر، معین، ۱۳٦۳-
شناسه افزوده: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس. Tarbiat Modares University Press
رده‌بندی کنگره: NA۹۰۵۳ رده‌بندی دیویی: ۷۱۱/۵ شماره کتابشناسی ملی: ۷۲٦۷۵۳۰

اصول و مبانی معاصرسازی: معماری معاصر در بافت‌های کهن، ارزشمند و تاریخی (چاپ دوم با اصلاحات و اضافات)

نگارنده: دکتر محمدجواد مهدوی‌نژاد

تهیه و تنظیم: مهندس معین آقایی‌مهر

ویراستار ادبی و فنی: زهرا نایع

طراح جلد: مهندس معین آقایی‌مهر

حروفچینی: فرشته نجفی

شماره انتشار: ۲٦٦

شماره پیاپی: ٤۱۰

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹

شمارگان ۵۰۰

شابک: ٤-۱۳-۷۰۳٤-٦۲۲-۹۷۸ **شابک الکترونیکی:** ۹-۱۸-۸۳۷٦-٦۲۲-۹۷۸

ناشر: انتشارات دانشگاه تربیت مدرّس

نوبت چاپ: دوم

کارشناس اجرایی: لیلا نجفی زمان

ناظر چاپ: مصطفی جانجانی

لیتوگرافی: ایران گرافیک

چاپ و صحافی: قشقایی

مرکز پخش: تقاطع بزرگراهای آلاحمد و دکتر چمران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرّس، صندوق پستی: ۳۱۸-۱٤۱۱۵

آدرس اینترنتی فروش: pub.modares.ac.ir **تلفن:** ۸۲۸۸۳۰۹٦ **دورنگار:** ۸۲۸۸۳۰۳۲

صحت مطالب کتاب بر عهدهٔ نگارنده است.

تمام حقوق این اثر برای مرکز نشر آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس محفوظ است و تکثیر کتاب به هر روشی بدون اجازه کتبی ناشر موجب پیگرد قانونی می‌شود.

تقدیم به تمامی دوستداران هنر و معماری ایران زمین

و تقدیم به تمامی بزرگ معمارانی که

که افتخارات معماری جهان را در سراسر تاریخ رقم زدند.

فهرست مطالب

پیشگفتار نگارنده ..... س
مقدمه ۱

۱ واژه‌شناسی ۳
۱-۱ بهسازی ۳
۱-۱-۱ بازیافت ۳
۱-۱-۲ مراقبت ۳
۱-۱-۳ حمایت ۳
۱-۱-٤ استحکام‌بخشی ٤
۱-۱-۵ توان‌بخشی ٤
۱-۱-٦ بهبود، سازماندهی و بازآبادانی ٤
۱-۲ نوسازی ٤
۱-۲-۱ تجدید حیات ٤
۱-۲-۲ به‌روزکردن (انطباق) ٤
۱-۲-۳ تبدیل (دگرگونی) ۵

۱-۲-٤ حفاظت ۵
۱-۲-۵ نوشدن ۵
۱-۲-٦ احیا ۵
۱-۲-۷ تعمیر ۵
۱-۳ بازسازی ۵
۱-۳-۱ تخریب ۵
۱-۳-۲ پاک‌سازی ٦
۱-۳-۳ دوباره‌سازی ٦
۱-٤ روش‌های تلفیقی ٦
۱-٤-۱ الگویابی مجدد ٦
۱-٤-۲ یکپارچه‌سازی و وحدت مجدد ٦
۱-٤-۳ بیان متفاوت و موقعیت دوباره یافتن ٦
۱-٤-٤ بازآفرینی ٦
۱-٤-۵ نوزایی ۷

۲ سیر تکامل سیاست‌های حفاظت و توسعه شهری در جهان ۹
۲-۱ قرن نوزدهم و پیامدهای انقلاب صنعتی ۹
۲-۲ تحولات نیمه اول قرن بیستم ۱۳
۲-۳ بازسازی ویرانی‌های جنگ جهانی دوم ۱۷
۲-٤ واکنش‌های پس از بازسازی ویرانی‌های جنگ ۲۱
۲-٤-۱ دهه ۱۹٦۰، باززنده‌سازی (تجدیدحیات شهری) ۲۱
۲-٤-۲ دهه ۱۹۷۰، نوسازی شهری ۲٤
۲-٤-۳ دهه ۱۹۸۰، توسعه مجدد یا بازآفرینی اقتصادمدار ۲۷
۲-٤-٤ دهه ۱۹۹۰، بازآفرینی شهری ۲۹
۲-٤-۵ هزاره سوم، نوزایی (رنسانس) در مداخلات بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری ۳٤

۳ نظریه‌پردازان جهانی مرمت شهری ۳۹
۳-۱ کریستوفر الکساندر (۱۹۳٦) ۳۹
۳-۲ سزار برندی (۱۹۰٦-۱۹۸۸) ٤۰
۳-۳ لوکا بلترامی (۱۸٥٤-۱۹۳۳) ٤۳
۳-٤ لئوناردو بنه‌ولو (۱۹۳۳) ٤۳
۳-٥ کامیلو بویی‌تو (۱۸۳٦-۱۹۱٤) ٤٤
۳-٦ ادموند بیکن ٤٤
۳-۷ رنزو پیانو (۱۹۳۷) ٤٥
۳-۸ کنزو تانگه (۱۹۱۳) ٤۷
۳-۹ گوستاو جیووانی ٤۷
۳-۱۰ کنستانتین دوکسیادیس (۱۹۱۳- ۱۹۷٥) ٤۸
۳-۱۱ ریچارد راجرز (۱۹۳۳) ٤۹
۳-۱۲ جان راسکین (۱۸۱۸-۱۹۰۰) ٥۰
۳-۱۳ آلدو روسی (۱۹۳۱-۱۹۹۷) ٥۲
۳-۱٤ آلویس ریگل ٥۲
۳-۱٥ کامیلو سیت (۱۸٤۳-۱۹۰۳) ٥۳
۳-۱٦ تری فارل ٥٥
۳-۱۷ راب کریر (۱۹۲۲) ٥٥
۳-۱۸ لودویکو کوارونی (۱۹۱۱-۱۹۸۷) ٥٦
۳-۱۹ پاتریک گدس (۱۸٥٤-۱۹۳۲) ٥۷
۳-۲۰ اوژن ویوله لودوک (۱۸۱٤-۱۸۷۹) ٥۷
۳-۲۱ لوکوربوزیه (۱۸۸۷- ۱۹٦٥) ٥۸
۳-۲۲ کوین لینچ (۱۹۱۸-۱۹۸٤) ٥۹
۳-۲۳ لوئیس مامفورد (۱۸۹٥) ٦۰
۳-۲٤ رابرت ونچوری (۱۹۲٥) ٦۱

٤ سیر بیانیه‌ها و نشست‌های جهانی در حوزه حفاظت و توسعه شهری..... ٦٣
٤-١ منشور آتن (١٩٣١)..... ٦٣
٤-٢ تشکیل شورای بین‌المللی موزه‌ها (١٩٤٦)..... ٦٥
٤-٣ تأسیس کمیته بین‌المللی بناهای تاریخی و حفاری‌های باستانشناسی (١٩٤٩)..... ٦٥
٤-٤ معاهده لاهه (١٩٥٤)..... ٦٦
٤-٥ تأسیس مرکز بین‌المللی مطالعه، حفظ و مرمت اموال فرهنگی (ایکروم-١٩٥٦)..... ٦٦
٤-٦ کنگره گوبینو در ایتالیا (١٩٦٠)..... ٦٧
٤-٧ کنگره ونیز (١٩٦٤)..... ٦٧
٤-٨ اجلاس عمومی ایکوموس در ورشو (١٩٦٥)..... ٧٠
٤-٩ گردهمایی ایکوموس در کیوتو (١٩٦٧)..... ٧٠
٤-١٠ کنگره ادواری سیام در رم (١٩٧٢)..... ٧١
٤-١١ معاهدهٔ پاریس (١٩٧٢)..... ٧١
٤-١٢ بیانیهٔ بوداپست (١٩٧٢)..... ٧١
٤-١٣ معاهدهٔ حفظ میراث و فرهنگ جهانی (١٩٧٣)..... ٧٢
٤-١٤ شورای اروپا (١٩٧٥)..... ٧٢
٤-١٥ کنگرهٔ بولونیا (١٩٧٥)..... ٧٣
٤-١٦ بیانیهٔ روتنبرگ (١٩٧٥)..... ٧٤
٤-١٧ کنگره بزرگداشت سال اروپایی ثروت معماری در آمستردام (١٩٧٥)..... ٧٤
٤-١٨ توصیه‌نامه نایروبی (١٩٧٦)..... ٧٥
٤-١٩ منشور حفاظت از شهرها و مناطق شهری تاریخی مصوب اکتبر ١٩٧٨- ایکوموس..... ٧٦
٤-٢٠ منشور فلورانس (١٩٨٢)..... ٧٨
٤-٢١ بیانیه ترینیدا (١٩٨٢)..... ٨٠
٤-٢٢ بیانیه درسدن (١٩٨٢)..... ٨٠
٤-٢٣ بیانه یونسکو در رم (١٩٨٣)..... ٨١
٤-٢٤ منشور واشنگتن (١٩٨٧)..... ٨١

٤-٢٥ منشور بین‌المللی مدیریت میراث باستان‌شناسی ایکوموس- بیانیه لوزان (١٩٩٠) ٨١
٤-٢٦ معاهدهٔ ماستریخت (١٩٩٢) ٨٢
٤-٢٧ دهمین اجلاس ایکوموس در کلمبو (١٩٩٣) ٨٣
٤-٢٨ سند نارا (١٩٩٤) ٨٣
٤-٢٩ بیانیه سنت آنتونیو (١٩٩٦) ٨٤
٤-٣٠ منشور بین‌المللی حمایت و مدیریت میراث فرهنگی زیر آب - منشور صوفیه (١٩٩٦) ٨٤
٤-٣١ منشور بیورا (١٩٩٦) ٨٥
٤-٣٢ بیانیه استکهلم (١٩٩٨) ٨٦
٤-٣٣ بیانیهٔ ایکوموس (١٩٩٨) ٨٧
٤-٣٤ بیانیه بین‌المللی گردشگری فرهنگی ایکوموس در مکزیکوسیتی (١٩٩٩) ٨٧
٤-٣٥ بیانیه مکزیکوسیتی (٢٠٠٠) ٨٨
٤-٣٦ بیانیه شیان در مورد حفاظت از محیط‌های پیرامون ساختارها، محوطه‌ها و مناطق میراث(٢٠٠٥) ٨٩

٥ سیر تکامل سیاست‌های حفاظت و توسعه شهری در ایران ٩١
٥-١ از آغاز تحولات جدید شهری تا آغاز دوره مشروطه (١١٦٤ تا ١٢٨٥) ٩١
٥-٢ از انقلاب مشروطه تا تأسیس انجمن آثار ملی (١٢٨٥ تا ١٣٠١) ٩٢
٥-٣ از تأسیس انجمن آثار ملی تا اصلاحیه قانون حفظ آثار ملی (١٣٠١ تا ١٣٢٣) ٩٣
٥-٤ از اصلاحیه قانون حفظ آثار ملی تا تشکیل سازمان ملی حفاظت آثار باستانی(١٣٢٣ تا ١٣٤٤) ٩٥
٥-٥ از تشکیل سازمان ملی حفاظت آثار باستانی تا پیروزی انقلاب اسلامی(١٣٤٤ تا ١٣٥٧) ٩٧
٥-٦ از پیروزی انقلاب اسلامی تا تشکیل سازمان میراث فرهنگی (١٣٦٤-١٣٥٧) ١٠١
٥-٧ از تشکیل سازمان میراث فرهنگی تا کنون (١٣٦٤ تا ١٣٩٠) ١٠٢
٥-٧-١ طرح‌های روان‌بخشی (١٣٦٤-١٣٦٦) ١٠٣
٥-٧-٢ طرح‌های بهسازی شهری (سال‌های ١٣٦٦-١٣٦٩) ١٠٣
٥-٧-٣ محورهای فرهنگی- تاریخی (١٣٧١-١٣٦٩) ١٠٥
٥-٧-٤ طرح تجمیع- نوسازی و بازسازی (١٣٧١-١٣٧٣) ١٠٥

۵-۷-۵ بافت‌فرسوده و مسئله‌دار شهری (۱۳۷۶-۱۳۷۳) ۱۰۶
۵-۷-۶ عمران و بهسازی شهری (۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲) ۱۰۷
۵-۷-۷ طرح‌توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی (۱۳۸۳) ۱۰۹

۶ مفاهیم اساسی در حفاظت و توسعه بافت‌های ارزشمند شهری ۱۱۳
۶-۱ مؤلفه‌های مؤثر بر ادراک مکان ۱۱۳
۶-۱-۱ هویت مکان ۱۱۳
۶-۱-۲ تشخص عامل اعتبار هویت ۱۱۴
۶-۱-۳ نماد یا نشانه- عامل تشخص مکان ۱۱۴
۶-۱-۴ حس مکان ۱۱۵
۶-۱-۴-۱ عوامل تشکیل‌دهنده حس مکان ۱۱۶
۶-۱-۴-۲ آشنایی با مکان ۱۱۷
۶-۱-۴-۳ سطوح مختلف حس مکان ۱۱۸
۶-۲ امنیت اجتماعی ۱۱۹
۶-۲-۱ نظریه‌های مطرح در زمینه جرم و ناامنی ۱۱۹
۶-۲-۲ عوامل مؤثر بر بروز ناامنی‌های اجتماعی ۱۱۹
۶-۲-۳ راهکارهای پیشگیری از وقوع جرم ۱۲۲
۶-۳ فرسودگی ۱۲۳
۶-۳-۱ انواع فرسودگی ۱۲۳
۶-۳-۲ عوامل پیدایش فرسودگی ۱۲۵
۶-۳-۳ شاخص‌ها و معیارهای فرسودگی ۱۲۹
۶-۳-۴ فرایند فرسودگی ۱۳۱
۶-۳-۵ طبقه‌بندی ابنیه واجد ارزش موجود در بافت قدیم ۱۳۱
۶-۳-۵-۱ معماری ۱۳۱
۶-۳-۵-۲ تاریخی ۱۳۲

٦-٣-٥-٣ مذهبی ١٣٢
٦-٤ مداخله در بافت‌های فرسوده ١٣٢
٦-٤-١ اهداف عمده مداخله ١٣٢
٦-٤-٢ راهبردها و روش‌های مداخله ١٣٣
٦-٤-٢-١ دیدگاه موزه‌ای ١٣٣
٦-٤-٢-٢ دیدگاه تخریب و نوسازی ١٣٣
٦-٤-٢-٣ دیدگاه تلفیقی ١٣٤
٦-٣-٣ عوامل مداخله و جایگاه آن‌ها در حفاظت و توسعه شهری ١٣٤
٦-٤-٤ جمع‌بندی ١٣٥
٦-٥ جلب مشارکت مردمی ١٣٥
٦-٥-١ تعریف مشارکت ١٣٥
٦-٥-٢ ابعاد مشارکت ١٣٦
٦-٥-٢-١ مشارکت اقتصادی ١٣٦
٦-٥-٢-٢ مشارکت اجتماعی- برنامه‌ریزی مشارکتی ١٣٦
٦-٥-٣ مهم‌ترین نظریه‌پردازان شهرسازی مشارکتی ١٣٧
٦-٥-٣-١ میجلی ١٣٧
٦-٥-٣-٢ شری اشتاین ١٣٨
٦-٥-٣-٣ اسکات دیویدسون ١٣٨
٦-٥-٣-٤ دریکسل ١٣٨
٦-٥-٣-٥ نظریه میانجی‌گری ١٣٩
٦-٥-٤ مهم‌ترین ابزارهای جلب مشارکت مردمی ١٤٠
٦-٥-٤-١ اعتمادسازی ١٤٠
٦-٥-٤-٢ اختیار ١٤٠
٦-٥-٤-٣ ترغیب و علاقه‌مندسازی مردم ١٤١
٦-٥-٤-٤ آگاه‌سازی ١٤١

٦-٦ پیاده‌محوری ١٤١
٦-٦-١ گسترش خیابان‌ها و شهرسازی‌جدید در ایران ١٤١
٦-٦-٢ قوانین و مقررات ١٤٢
٦-٦-٣ تجارب انجام‌شده در ایران ١٤٣
٦-٦-٤ نقدکنندگان خیابان‌کشی‌های جدید ١٤٤
٦-٦-٥ جمع‌بندی ١٤٨

٧ رویکردهای مداخله در بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری ١٥١
٧-١ تحلیل گونه‌شناختی رویکردهای فرایند محور به‌عنوان خط‌مشی پروژه‌های بزرگ مقیاس شهری ١٥١
٧-١-١ الگوی «طراحی‌کامل» در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری ١٥٢
٧-١-٢ الگوی «طراحی‌هماهنگ» در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری ١٥٤
٧-١-٣ الگوی «طراحی قطعه- قطعه (منفصل)» در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری ١٥٨
٧-١-٤ الگوی «طراحی محرک (زیرساختی)» در پروژه‌های بزرگ‌مقیاس شهری ١٦٠
٧-١-٥ نتیجه‌گیری ١٦٢
٧-٢ توسعه حمل‌ونقل محور ١٦٤
٧-٢-١ تعاریف و مفاهیم ١٦٤
٧-٢-٢ پیشینه ١٦٥
٧-٢-٣ مبانی و ساختارها ١٦٦
٧-٢-٤ ویژگی‌ها و کیفیت‌ها ١٦٦
٧-٢-٥ شرایط تحقق ١٦٧
٧-٢-٦ مزایا و امتیازها ١٦٧
٧-٢-٧ مؤلفه‌های اصلی ١٦٧
٧-٢-٨ جمع‌بندی ١٦٨
٧-٣ رویکرد ایجاد وتوسعه محلات سنتی شهری (TND) ١٦٩
٧-٣-١ پیشینه ١٦٩

۷-۳-۲ تعاریف و مفاهیم ۱۷۰
۷-۳-۲-۱ محله ۱۷۰
۷-۳-۲-۲ ایجاد و توسعه محلات سنتی (TND) ۱۷۱
۷-۳-۳ اهداف رویکرد «TND» ۱۷۲
۷-۳-٤ مبانی و مؤلفه‌های اصلی ۱۷۳
۷-۳-۵ مزایای روش «TND» ۱۷۵
۷-۳-٦ جمع‌بندی ۱۷۵
۷-٤ واحد محرومیت اجتماعی (SEU) ۱۷۷
۷-٤-۱ ساختار و مبانی ۱۷۷
۷-٤-۲ پیشینه ۱۷۷
۷-٤-۳ شکل‌گیری محرومیت اجتماعی و معضلات ناشی از آن ۱۷۸
۷-٤-٤ واحد نوسازی محله و راهبرد ملی برای نوسازی محله ۱۷۹
۷-٤-۵ مؤلفه‌های اصلی ۱۷۹
۷-٤-٦ راهبردهای روش واحد محرومیت اجتماعی ۱۷۹
۷-٤-۷ روش کار رویکرد واحد محرومیت اجتماعی ۱۸۰
۷-٤-۸ جمع‌بندی ۱۸۱

۸ چالش‌های پیش روی تحقق طرح‌های توسعه شهری در بافت‌های کهن شهری ۱۸۳
۸-۱ چالش‌های مدیریتی ۱۸۳
۸-۲ تأمین منابع مالی ۱۸۵
۸-۲-۱ روش‌های تملک در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری ۱۸٦
۸-۲-۱-۱ خرید مستقیم املاک مردمی ۱۸٦
۸-۲-۱-۲ ارائه تسهیلات ۱۸٦
۸-۲-۱-۳ طرح اعطای ملک جایگزین ۱۸۷
۸-۳ چالش‌های حقوقی و قانونی ۱۸۷

۸-٤ کیفیت و چگونگی جلب مشارکت مردم ۱۸۸
۸-۵ بازآفرینی ارزش‌های اجتماعی و ساختاری محلات ۱۹۰
۸-۵-۱ حفظ ارزش‌های هویتی با احیای حیات سنتی در کالبد جدید بافت ۱۹۰
۸-۵-۲ احیای کارکردی بافت کهن ۱۹۱
۸-٦ احیای اقتصادی بافت‌های کهن شهری ۱۹۳
۸-۷ فضای سبز و بایسته‌های زیست‌محیطی ۱۹٤

۹ تجزیه‌وتحلیل نمونه مداخلات صورت‌گرفته در بافت‌های کهن شهری ۱۹۷
۹-۱ نمونه مداخلات جهانی در بافت‌های تاریخی و فرسوده شهری ۱۹۷
۹-۱-۱ سی‌ساید فلوریدا ۱۹۷
۹-۱-۱-۱ معرفی کلی پروژه ۱۹۷
۹-۱-۱-۲ مبانی نظری پروژه ۱۹۸
۹-۱-۱-۳ اصول به‌کاررفته در طراحی ۲۰۰
۹-۱-۲ باربیکان لندن ۲۰۳
۹-۱-۲-۱ پیشینه طرح ۲۰۳
۹-۱-۲-۲ چالش‌ها و دستاوردها ۲۰٦
۹-۱-۳ امتداد خط جوبیلی لندن ۲۰۷
۹-۱-۳-۱ پیشینه ۲۰۷
۹-۱-۳-۲ چالش‌ها و دستاوردها ۲۰۸
۹-۱-٤ چستر، انگلستان ۲۰۹
۹-۱-٤-۱ پیشینه ۲۰۹
۹-۱-٤-۲ مهمترین اقدامات طرح مداخله ۲۱۰
۹-۱-٤-۳ درس‌های آموخته ۲۱۱
۹-۱-۵ لادوفانس، هات-اوت دوسن، فرانسه ۲۱۱
۹-۱-۵-۱ پیشینه ۲۱۱

۹-۱-۵-۲ چالش‌ها و دستاوردها ۲۱٤
۹-۱-٦ مرکز بلویو، ایالت واشنگتن امریکا ۲۱۵
۹-۱-٦-۱ پیشینه ۲۱۵
۹-۱-٦-۲ چالش‌ها و دستاوردها ۲۱۷
۹-۱-۷ توسعه در ژاپن ۲۱۸
۹-۱-۷-۱ خلیج توکیو ۲۲۰
۹-۱-۸ توسعه مجدد مناطق مسکونی به روش بهسازی در شانگ‌های و سوژو ۲۲۲
۹-۱-۸-۱ مزایای بهسازی ملک نسبت به روش نوسازی و بازسازی در چین ۲۲۲
۹-۱-۸-۲ چالش‌ها و دستاوردها ۲۲۳
۹-۱-۹ مداخله در بافت کهن قاهره در مصر ۲۲۵
۹-۱-۱۰ مداخله در بافت کهن بیروت در لبنان ۲۲۷
۹-۲- بررسی مداخلات صورت‌گرفته در بافت‌های تاریخی و فرسوده ایران ۲۲۸
۹-۲-۱ سمنان ۲۲۸
۹-۲-۱-۱ معرفی بستر طرح ۲۲۸
۹-۲-۱-۲ روش‌های به‌کاررفته ۲۳۰
۹-۲-۱-۳ مهم‌ترین درس‌های آموخته ۲۳۲
۹-۲-۲ جویباره اصفهان ۲۳۲
۹-۲-۲-۱ معرفی ۲۳۲
۹-۲-۲-۲ مداخلات صورت‌گرفته در جویباره ۲۳۲
۹-۲-۲-۳ مهم‌ترین اقدامات و درس‌ها ۲۳٤
۹-۲-۳ محله آستانه در شیراز ۲۳٤
۹-۲-۳-۱ معرفی ۲۳٤
۹-۲-۳-۲ روش‌های به‌کاررفته ۲۳۵
۹-۲-۳-۳ مهم‌ترین اقدامات و درس‌ها ۲۳۵
۹-۲-٤ سامان‌دهی مرکز شهر تهران ۲۳٦

۹-۲-٤-۱ معرفی ۲۳٦
۹-۲-٤-۲ روش‌های به‌کاررفته ۲۳٦
۹-۲-٤-۳ مهم‌ترین اقدامات و درس‌ها ۲۳۸
۹-۲-۵ مشهد، پیرامون حرم مطهر امام رضا (ع) ۲۳۸
۹-۲-۵-۱ سیر تاریخی مداخلات ۲۳۸
۹-۲-۵-۲ مهم‌ترین اقدامات و درس‌ها ۲۳۹
۹-۲-٦ تجربه‌های نوسازی در بافت قدیم کرمانشاه ۲٤۰
۹-۲-٦-۱ طرح ساماندهی خیابان مدرس ۲٤۲
۹-۲-٦-۲ ساماندهی و مرمت بازار کرمانشاه ۲٤۳
۹-۲-٦-۳ بهسازی و نوسازی مرکز شهر (محله فیض‌آباد) ۲٤۵
۹-۲-٦-٤ طرح بهسازی محله آبشوران ۲٤۸
۹-۲-٦-۵ طرح توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی ۲٤۸
۹-۲-۷-٦ جمع‌بندی ۲۵۰

۱۰ نظریه «معاصرسازی» به‌عنوان گامی جدید در چارچوب‌سازی برای مداخله در بافت‌های کهن و تاریخی شهری ۲۵۳
۱۰-۱ ضعف‌های مداخلات صورت‌گرفته در بافت‌های فرسوده و تاریخی ایران ۲۵۳
۱۰-۲ ضرورت‌های طرح ساماندهی بافت‌های کهن و تاریخی ۲۵٤
۱۰-۳ زمینه‌های مطالعات پایه در طرح ساماندهی ۲۵۵
۱۰-٤ راهبردهای مداخله در بافت‌های کهن شهری ۲۵۵
۱۰-۵ راهکارهای مداخله در بافت‌های کهن شهری ۲۵۷

۱۱ نظریه‌پردازی ۲٦۱

پیوست ۱ - همایش‌های برگزارشده در ایران ۲٦۷
پ۱-۱ همایش‌های دوره اول ۲٦۷
پ۱-۱-۱ کنگره بین‌المللی معماران (وزارت آبادانی و مسکن، اصفهان- شهریور۱۳٤۹) ۲٦۷

پ۱-۱-۱-۱ تصمیمات کنگره ۲٦۷
پ۱-۱-۱-۲ خلاصه مباحثات کنگره ۲٦۸
پ۱-۱-۱-۳ توصیه‌های کنگره ۲٦۸
پ۱-۱-۲ قطعنامه سمینار مرمت بناها و شهرهای تاریخی دانشگاه تهران– آذر ۱۳۵۰ ..... ۲٦۹
پ۱-۱-۲-۱ مصوبات ۲٦۹
پ۱-۱-۲-۲ هدف ۲٦۹
پ۱-۱-۲-۳ روابط ۲٦۹
پ۱-۱-۲-٤ ماهیت ۲۷۰
پ۱-۱-۳ نخستین سمپوزیوم معماری و شهرسازی مسکن (وزارت آبادانی و مسکن تهران – دی ۱۳۵۰) ۲۷۰
پ۱-۱-۳-۱ مسائل کلی و برنامه‌ریزی ۲۷۰
پ۱-۱-۳-۲ مسائل مربوط به زمین و تأسیسات و تجهیزات شهری ۲۷۱
پ۱-۱-۳-۳ مسائل مربوط به شهرسازی و معماری ۲۷۱
پ۱-۱-۳-٤ مسائل مربوط به اعتبارات ۲۷۱
پ۱-۱-۳-۵ مسائل اجرایی ۲۷۲
پ۱-۱-٤ قطعنامه دومین سمپوزیوم معماری ایران – معماری امروز ایران (وزارت آبادانی و مسکن تهران – اسفند ۱۳۵۱) ۲۷۲
پ۱-۱-٤-۱ معرفی ۲۷۲
پ۱-۳-٤-۲ پیشنهادها ۲۷۳
پ۱-۲ همایش‌های دوره دوم ۲۷٤
پ۱-۲-۱ قطعنامه سمینار تداوم حیات در بافت قدیم شهرهای ایران (دانشگاه علم‌وصنعت تهران- ۱۳٦۷) ۲۷٤
پ۱-۲-۱-۱ مقدمه ۲۷٤
پ۱-۲-۱-۲ هدف ۲۷۵
پ۱-۲-۱-۳ چشم‌انداز عمومی و قابل انتظار ۲۷۵
پ۱-۲-۲ همایش تخصصی بافت‌های فرسوده شهری- شرکت عمران و بهسازی شهری (تهران- خرداد ۱۳۷۸) ۲۷٦
پ۱-۲-۲-۱ خلاصه جمع‌بندی ۲۷٦
پ۱-۲-۲-۲ توسعه درونی ۲۷٦

پ۱-۲-۲-۳ هویت ۲۷۶
پ۱-۲-۲-٤ استخوان‌بندی و حیات مدنی ۲۷۷
پ۱-۲-۲-۵ مدیریت، برنامه‌ریزی، قانون‌گذاری ۲۷۷
پ۱-۲-۲-٦ مداخله در بافت ۲۷۸
پ۱-۲-۲-۷ مشارکت ۲۸۰

پیوست ۲ - نتایج مصاحبه‌ها، پرسشنامه‌ها و نظرسنجی‌ها ۲۸۳
پ۲-۱ دیدگاه‌های کالبدی ۲۸۳
پ۲-۱-۱ رضایت از بازار ۲۸۳
پ۲-۱-۲ رضایت از راسته ۲۸۳
پ۲-۱-۳ رضایت از مکان ۲۸٤
پ۲-۱-٤ درک از بهسازی بازار ۲۸٤
پ۲-۱-۵ ضرروت انتقال فعالیت به بیرون از محدوده بازار ۲۸۵
پ۲-۱-٦ اقدامات پیشنهادی برای بهسازی ۲۸۵
پ۲-۲ دیدگاه‌های اجتماعی ۲۸٦
پ۲-۲-۱ ضرورت یا فقدان ضرورت بهسازی ۲۸٦
پ۲-۲-۲ درک وانتظار از بهسازی ۲۸۷
پ۲-۲-۳ درک از مشارکت ۲۸۷
پ۲-۲ عوامل نارضایتی ساکنان بافت ۲۸۸
پ۲-۳-۱ توصیف نتایج آزمون ۲۸۸
پ۲-۳-۲ بحث (آزمون فرضیات و تحلیل یافته‌های تحقیق) ۲۹۰
پ۲-۳-۳ جمع‌بندی ۲۹۵

فهرست منابع ۲۹۷
نمایه ۳۱۳

پیشگفتـار نگارنده

آثار فاخر معماری ایرانی حاصل تلاش و کوشش خستگی‌ناپذیر نیاکان ما در قرن‌ها و دوره‌های پیشین بوده است. تلاش‌هایی که بزرگی آن را می‌توان در عظمت معماری کهن و تاریخی ایران زمین مشاهده نمود. شهرهای کهن ایران‌زمین محلی آرام، ایمن و سرزنده بوده‌اند که عابران پیاده و شهروندان با حضور در آن‌ها نوعی زندگی اجتماعی در فضاهای شهری را تجربه می‌کردند. توجه ویژه شهرسازی ایران قدیم به انسان، نیازها و رفتارهای او در فضاهای شهری، این امکان را میسر می‌ساخت. در مقابل تحولات قرن گذشته، شکل و ساختار امروزی شهرها را دگرگون و در پی آن فضاها و فعالیت‌های شهروندی را متفاوت کرده است، به عبارت دیگر، سیطره اتومبیل و توسعه فناوری، حمل‌ونقل در شهرها، که زندگی و کار در بیرون از محیط شهری را ممکن ساخت، سبب تضعیف و کاهش اهمیت و کیفیت فضای مرکزی شهر شد و تعامل فیزیکی میان مردم شهر و محیط کالبدی اطرافشان را نسبت به گذشته کم‌تر نمود. در شهرسازی جدید شهرهای ما مستقیماً از دگرگونی‌های شهر در غرب و در چارچوب صنعتی‌شدن آن الگوبرداری شده است. چنانکه شهر امروزی ما مناسبات منطقی، سازنده و تشکل‌یافته خود را با مفهوم آن در گذشته به‌تدریج از دست داده و مفهوم جدیدی از شهرنشینی و به تبع آن شهرسازی به‌جای آن نشسته است. در نوع جدید شهرسازی، شهرهای ما از دگرگونی‌های شهر در غرب و در چارچوب صنعتی‌شدن آن الگوبرداری شده است. صنعتی‌شدن و استانداردکردن بر ما تسلط یافت و آداب زندگی را بدون درک‌کردن ابعاد نامتناهی وجود ما، برای ما تعیین کرد. به طوری که معمولاً می‌پندارند که شهر ظرفی است که مردم در آن جای می‌گیرند و سکنی گزیدن آدمیان مانند جای گرفتن یک شیء کوچک در یک جعبه است. مردم در شهرها زندگی نمی‌کنند، بلکه با شهرها به سرمی‌برند (داوری اردکانی، ۱۳۸٦). این دگرگونی‌ها با ماشینی شدن شهرها روزبه‌روز در حال افزایش است.

هنگامی‌که محصولات صنعتی به بازارهای کشورها سرازیر شد،

ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرهای ما کماکان سنتی بود و ورود محصولات صنعتی به محیط سنتی شهرهای ما بر کلیه روابط شهری تأثیر مستقیم گذاشتند؛ ورود تدریجی این محصولات که نیازهای فضایی و فرهنگی خود را طلب می‌کردند، چهره شهر سنتی را بدون هیچ‌گونه برنامه‌ریزی برای آینده، دست‌خوش تغییرات ناگهانی کردند. این اتفاق درحالی می‌افتد که فرایند صنعتی‌شدن، شهرهای اروپایی را دست‌کم طی یک قرن دست‌خوش بحران‌هایی کرد که در طی این مدت تلاش متفکران و بهبودخواهان بسیاری برای مقابله با این بحران‌ها نتایج ملموسی دربرنداشت. این تلاش‌ها، از جانب نظریه‌پردازانی همچون «جان راسکین[1]» تا بهبودخواهان و اصلاح‌گران ساده‌اندیش مانند آرمان‌پرستان (پرتوپیست‌ها) که در جستجوی شهرهای آرمانی بودند، از مدیران قدرتمند شهری مانند شهردار معروف پاریس «بارون هوسمن[2]» تا اقدامات فعالان نوگرا در قالب منشورهای شهرسازی، هیچ‌کدام به بحران‌های ناشی از صنعتی‌شدن و مناسبات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و پیامدهای آن، پاسخی درخور ندادند (وحدتی اصل، ۱۳۸۰: ۲).

این تحولات تا اوایل قرن بیستم ادامه داشت تا اینکه در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم و پس از آسیب‌های فراوانی، در فرایندهای نوسازی پس از جنگ به بافت‌های شهری وارد شد، عکس‌العمل‌هایی را در میان معماران و شهرسازان به‌دنبال داشت که در پی آن رویکردهای گوناگونی در راستای احیای حیات اجتماعی انسان‌ها و حفاظت از میراث تاریخی شکل گرفت. در طی این فرایندها که سیر تکاملی خود را تا سال‌های اخیر طی می‌کرده است، آخرین دستاوردهای توسعه درونی شهرها و بازآفرینی مراکز شهری و احیای ارزش‌های انسانی، فرهنگی و تاریخی با حضور و تأکید بر مشارکت مردم مطرح بوده است. بدین‌ترتیب وجود ارزش‌هایی که در گذشته، شهرها و حیات اجتماعی شهروندان را در آن‌ها شکل داده، در جدیدترین رویکردهای مداخلات شهری به شکلی نوظهور یافته است.

گفتنی است که شهرهای اروپای غربی در گذار از صنعتی‌شدن، راه‌حل‌های مدرنیستی را تجربه کردند و چون مدرنیسم حاصل فرایند صنعتی‌شدن بود، ازاین‌رو مناسبات شهرهای اروپایی به‌طور طبیعی به مناسباتی کالبدی و مادی صرف گرایش یافت و شهرهای دوره مدرنیسم در غرب، بر پایه سکونت، تردد و زندگی در چارچوب روابط سرمایه‌داری شکل گرفتند؛ یعنی بحران‌های ناشی از صنعتی‌شدن و مناسبات آن در شهرهای اروپایی، از بطن خود جوامع اروپایی سر برآورده بود. از این‌رو، نظریه‌پردازی‌ها و اقدامات عملی انجام‌شده و راهکارهای مقابله با آن نیز متناسب با مقتضیات همان جوامع به‌وجود می‌آمد و اجرا می‌شد. از سوی دیگر، اگرچه ورود تولیدات صنعتی به ایجاد بحران‌های مشابهی در شهرهای کشور ما منجر شد، اما روابط سنتی حاکم بر کشور، از لحاظ ساختاری ظرفیت پذیرش این تحولات را نداشت. در واقع چون این بحران به جامعه ما تحمیل شد و هیچ‌گونه زمینه‌ای برای اندیشیدن درباره آن و مقابله با آن را نداشتیم؛ ناگریز همان چاره‌هایی را برای حل آن‌ها اندیشیدیم که کشورهای غربی تجویز کرده بودند؛ درنتیجه، ساختار شهر و شبکه‌های ارتباطی از مسیر طبیعی خود خارج و دست‌خوش عوامل بیگانه‌ای شد که ساختار

1. John Raskin
2. Baron Hosmen

نامأنوس شهرهای امروزی را به‌وجود آورد.

در دهه‌های اخیر و در نتیجه چنین تحولاتی در شهرهای معاصر ایران، با نیاز هر چه بیشتر به ساماندهی و معاصرسازی بافت‌های کهن شهری بر اساس روش‌های نوین، گرایش‌های جدیدی در حوزه آموزش معماری و شهرسازی ایجاد شد. مدیریت مجموعه‌های اجرایی و آموزش در این حوزه نیز به منابع آموزشی و اطلاعاتی جهت تدریس و معرفی به دانشجویان و استفاده کارشناسان اجرایی مرتبط با بافت‌های کهن و قدیمی شهری نیازمند است. این مسائل نگارنده را بر آن داشت که در راستای بهبود فرایند مداخله در بافت‌های کهن و تاریخی ایران و توجه بیشتر به ساماندهی توسعه درون‌زای شهرهای کشور و با جمع‌بندی تجارب سال‌ها تدریس و پژوهش در این حوزه و راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه‌های گوناگون، به تألیف این اثر بپردازد. دستاوردهای اینجانب در طول دوران حرفه‌ای، حلقه تکمیل‌کننده محتوای علمی و فنی مجموعه حاضر بوده است.

در این میان جا دارد از تلاش‌های خستگی‌ناپذیر و ارزشمند جناب آقای معین آقایی‌مهر که همکاری اینجانب را در تألیف مجموعه حاضر بر عهده داشته‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. به‌درستی که بدون همت و عزم ایشان، به ثمر رساندن مجموعه حاضر ممکن نمی‌شد. همچنین لازم است از پیشکسوتان این عرصه که سهم ویژه‌ای در شکل‌دهی به اندیشه‌های اینجانب در حوزه‌های معاصرسازی و کاربرد معماری معاصر داشته‌اند؛ به ویژه دکتر پیروز حناچی، پروفسور داراب دیبا، پروفسور ایرج اعتصام، پروفسور محمدرضا پورجعفر، پروفسور سیدمحسن حبیبی، دکتر ملیحه مقصودی، مهندس محمدکاظم سیفیان و پروفسور فرانچسکو بندرین صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. پیشنهاد مفهوم کلیدی کاربرد «معماری معاصر به‌عنوان میراثی برای آینده» حاصل تلاش، مذاکرات و همکاری‌هایی بوده که در طول دوران حرفه‌ای با این عزیزان داشته‌ام.

استفاده کارآمد از معماری معاصر در کنار آثار ارزشمند و تاریخی، در حقیقت ادای دین نسبت به نسل‌های آینده است. همان‌گونه که گذشتگان و نیاکان ما با ایفای نقش خود آثار ارزشمندی را برای دوران معاصر، به ودیعه گذاشته‌اند؛ معماری معاصر نیز ادای دین و انجام مسؤولیت کلیدی ما در برابر نسل آینده است؛ نسلی که از پدران خود انتظار دارد نوعی معماری فاخر و ارزشمند بیافرینند؛ الگویی که در نظریات معاصر با عنوان «معماری سرآمد» معرفی می شود. امید است که هر روز شاهد جلوه‌هایی بیش‌تر از اعتلای فرهنگ، معماری و شهرسازی این مرزوبوم باشیم.

دکتر محمدجواد مهدوی‌نژاد
عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس
پاییز ۱۳۹۹

مقدمه

انقلاب صنعتی و سیطره اتومبیل و توسعه فناوری حمل‌ونقل در شهرها، که زندگی و کار در بیرون از محیط شهری را امکان‌پذیر نمود باعث شد تا فضای مرکزی شهر اهمیت و کیفیت خود را به‌واسطه عبور سریع وسایل نقلیه موتوری از میان فضای شهری از دست داده و تعامل فیزیکی میان مردم شهر و محیط کالبدی اطرافشان را، نسبت به گذشته ضعیف نموده و کاهش دهد.

با وجود اینکه بافت سنتی مراکز تاریخی شهرها پاسخگوی عبور و مرور وسایل نقلیه امروزی نیست؛ عموماً در توسعه شهرها این مجموعه در هسته مرکزی شهر واقع شده و هسته ترافیکی شهر که بیشترین بار عبوری را متحمل می‌شود، از این مناطق می گذرد. از طرفی خدمات عمومی شهری و مسئله امداد رسانی در زمان وقوع حوادث غیرمترقبه‌ای چون آتش سوزی و اورژانس، نیاز بافت‌های فرسوده شهری را به تعریض معابر شهری محرض می کند. کهنگی و فرسودگی ساختمان‌های موجود در بافت نیز معضل دیگری است که سستی سازه بنا در مقابل زلزله و هر از چند گاهی حوادث ناگواری را در تخریب غیر منتظره بخشی از ساختمان‌ها یا خالی از سکنه شدن برخی بناها را منجر گردیده است که معضلات اجتماعی خاص خود را در پی دارد. این مسائل در سال‌های اخیر تحولاتی را در سیاست های دولت به دنبال داشته که نتیجه آن تسریع هر چه بیشتر در نوسازی بافت‌های کهن شهری بوده است.

در این میان آنچه که مشهود است عدم دخالت مستقیم مدیریت تخصصی در اصلاح ساختار بافت فرسوده به علت عدم شناخت صحیح بافتار آن و یا به بیان دیگر عدم استفاده از نیروی متخصص طراحی و برنامه‌ریزی شهری در امر نوسازی بافت‌های فرسوده شهری است. آنچه که در حال وقوع است نوسازی بافت با واگذاری عملیات اجرایی بر عهده مالکین (بخش خصوصی) است و هدایت بخش دولتی در امر تعریض معابر و مقاوم سازی سازه ساختمان می‌باشد. حتی در تشویق مالکین به این امر دادن اضافه تراکم‌های ساختمانی بدون در نظر گرفتن مسئله اشراف و اختلاط حوزه‌های خصوصی و عمومی را شاهدیم.

اصل کلی حاکم بر تفکر اصلاح بافت‌های فرسوده، سوارمدار بودن نگرش متولیان احیای بافت است. در صورتی که به نظر می‌رسد، ارتقای کیفیت زیستی، بهبود کیفیات فرهنگی- اجتماعی

میان شهروندان و کمک به انسانی کردن محیط‌های شهری در گرو توجه ویژه به رفتارشناسی انسانی فضا و اصل بودن حضور عابر پیاده و رفتارهای او در فضای شهری است. در طرح‌های بهسازی شهری انتظار می‌رود عوامل مداخله به جای نگاه ماشینی به بافت های تاریخی شهری جهت ارائه راحت‌تر خدمات نوین شهری، به دنبال رویکردهایی باشند تا انسان‌مداری و توسعه سلامت فعالیت‌های انسانی در شهرها بار دیگر به این شهرها بازگردد.